

Metodologická úskalí společenských věd obecně a ekonomie konkrétně

16. ÚNORA 2024 – Vědy, které zkoumají nezáměrné výsledky lidských činností, často nazývané společenské vědy, čelí dvěma hlavními problémům. Prvním je absence matematicky formulovaných kauzálních zákonů, podobných těm ve fyzice. Druhým problémem je obtížnost provádění laboratorních experimentů, které by umožnily izolovat jednotlivé proměnné a pozorovat jejich vliv v reálném světě.

Tato studie se nejprve zabývá Popperovým demarkačním kritériem vědy a jeho implikacemi. Dále se autor věnuje problematice experimentů ve společenských vědách a úskalím vyplývajícím z apriorní povahy studia ekonomických fenoménů. Poté představuje Hayekovu teorii komplexních jevů, kterou demonstrují na příkladu inflace. Zaměřuje se rovněž na roli modelů ve vědě a poskytuje odpověď na otázku, zda je ekonomie vlastně vůbec vědou.

Štěpán Drábek

Štěpán Drábek je analytik Liberálního institutu a tvůrce projektu *Ekonomie Jednoduše*. Je vicemistrem republiky 2022 v Ekonomické olympiádě.

Liberální institut

Český nezávislý think-tank založený v únoru 1990.

Svoboda jednotlivce, minimální vláda, volný trh a mír.

Obsah

Co doopravdy pohání proces vědeckého bádání?	2
Demarkační kritérium vědy aneb dubitando ad veritatem pervenimus.....	2
Pomíjivost našeho vědění	4
Experimenty ve společenských vědách.....	5
Teorie komplexních jevů.....	6
Inflace jakožto komplexní jev	7
Nerealističnost předpokladů některých ekonomických modelů.....	9
Je ekonomie vůbec vědou?	10
Addendum	11
Použitá literatura	12

Co doopravdy pohání proces vědeckého bádání?

Friedrich August von Hayek (1933; s. 122) kdysi napsal: „*Je nejspíše pravdou, že ekonomická analýza nebyla nikdy výsledkem nezaujaté intelektuální zvědavosti, kladoucí u určitých sociálních jevů otázku „proč“; nýbrž spíše nutkavé touhy přetvořit svět, který dává vzniknout tak hluboké nespokojenosti.*“ Vědecké bádání (přinejmenším v oblasti věd společenských, jež byly dříve nazývány morálními) nebylo nikdy nezávislé na problémech, které zrovna tížily společnost, nýbrž jimi bylo v každém okamžiku svého vývoje velmi ovlivněno, ne-li zcela determinováno. Jak praví Ludwig von Mises (2018; s. 69): „*Teorie se vždy rozpracovávají s ohledem na jejich praktickou aplikaci. Neexistuje nic takového jako čistá věda a nezaujaté hledání pravdy.*“

Jelikož člověka k vědeckému bádání přivádí vedle jakési pouhé nevinné zvědavosti také (a to většinou podstatně intenzivněji) praktická potřeba, která nikdy nemůže být plně uspokojena, a protože každý krok vpřed v tomto procesu vytváří problémy nové, jeví se vědecké zkoumání být nikdy nekončícím úkolem (Hayek, 1952; s. 194).¹ Sir Karl Raimund Popper (1995; s. 127–128) proto výstižně poznamenává, že „*věda u problémů začíná a u problémů končí*“.

Demarkační kritérium vědy aneb *dubitando ad veritatem pervenimus*

Karl Popper (1997) představil své známé demarkační kritérium vědy, odlišující ji od pseudovědy či metafyziky, jímž je nikoli *verifikace* vědecké teorie událostmi ve skutečném světě, jež její platnost zdánlivě podporují, nýbrž naopak princip *falsifikace*.² Popper (1995; s. 41) píše, že kdokoli předloží vědeckou teorii, by měl zodpovědět otázku, které případné fakty by přijal jako zavržení (falsifikaci) své teorie. Vědecký systém jinými slovy musí „*dovolovat své vyvrácení zkušeností*“ (Popper, 1997; s. 20). Aby to však bylo možné, musí být teorie formulovaná (či obecněji formulovatelná) s dostatečnou přesností – jediné tak se totiž může dostat do rozporu

---

¹ Srov. s Popper (2008; s. 98): „*Lze říci, že věda je v každém okamžiku svého vývoje konfrontována s problémy. Problém se zase může vynořit na základě praktických potřeb*“ a Hayek (2001a; s. 90): „*Člověka přitahuje k vědeckému výzkumu zvědavost a potřeba. [...] Důvěrné obeznámení s fakty je jisté důležité; avšak systematické pozorování může začít až poté, co se objeví problémy.*“

² Popper (1995; s. 41) výslovně píše, že za „*verifikace lze pokládat jenom takové pokusy popřít teorii, které selhaly.*“ Viz také (Hayek, 2001b; s. 74): „*Závěry, k nimž teorie vedou, mají svou podstatou povahu zákazů: „zakazují“; aby nastaly jisté druhy událostí, a s konečnou platností nemohou být nikdy verifikovány, nýbrž pouze rostoucí měrou potvrzovány trvale neúspěšnými pokusy dokázat, že neplatí,*“ a (Popper, 1997; s. 131): „*Ne pro nic za nic nazýváme zákony přírody „zákony“: čím více zakazují, tím více říkají.*“

s pozorovanou zkušeností.³ Pro proces vědeckého bádání je daleko užitečnější, když se badatel ve svých hypotézách mylí, než když je vágními formulacemi činí neprůhlednými či nepochopitelnými, *ergo* také nevyvratitelnými, a proto irelevantními.

Další významnou tezí Karla Poppera, s touto úzce související, je stanovisko, že neexistuje nic takového jako indukce.⁴ Jak sám píše (Popper, 1995; s. 83): *„Žádná indukce neexistuje, neboť universální teorie nelze dedukovat z dílčích tvrzení. Lze je však dílčími tvrzeními vyvrátit, neboť ta mohou být v rozporu s popisy nebo pozorovatelnými skutečnostmi.“* To poté zdůvodňuje (Popper, 1997; s. 19) tím, že *„odvození teorií ze singulárních tvrzení, která jsou ‚verifikována zkušeností‘ (at už to znamená cokoli) je logicky nepřípustné. Teorie nejsou tudíž nikdy empiricky verifikovatelné.“* Popper (Ibid.; s. 19) onu zásadu demonstroval na slavném příkladu: *„Bez ohledu na to, kolik případů bílých labutí jsme pozorovali, není tím ospravedlněn závěr, že všechny labutě jsou bílé.“* To bylo zjevně inspirací pro Nassima Nicholase Taleba, když svoji neznámější knihu pojmenoval *Černá labuť*. Taleb (2011; s. 1) v úvodu zmíněné publikace píše o těchto opeřencích následující: *„Jediný pozorovaný případ znamená, že stará pravda náhle neplatí, ač nás v ní miliony bílých labutí předtím utvrzovaly celá tisíciletí. Jen jediný černý pták.“*

Podstatou vědy je tak předkládání hypotéz, které jsou následně – pokud možno s co největší přesností – testovány. Universální teorii sice nikdy nelze vyvodit ze singulárních tvrzení, ovšem ukáží-li se ony singulární teze z této teorie vyvoditelné býti v rozporu s pozorovatelnými skutečnostmi, je tím celá universální teorie vyvrácena, pročež musí být buďto vhodně upravena, anebo zcela zavržena. Karl Popper (1995; s. 83) zároveň postuluje, že lepší (v objektivním smyslu tohoto slova) jsou teorie s větším obsahem. Jak nezapomíná dodat (Ibid., 1995; s. 77): *„Čím víc nám však teorie říká, tím víc vylučuje nebo omezuje, a tím víc je příležitostí pro její falsifikaci.“* Jinými slovy, čím je teorie universálnější, tím více singulárních tvrzení z ní lze vyvodit. A jelikož každá z těchto dílčích implikací může být v rozporu s tím, co vyplývá z našeho pozorování, je zřejmé, že taková teorie je lépe falsifikovatelná, a proto – za předpokladu že ve svých testech obstojí – na ni můžeme nahlížet i jako na teorii více ověřenou, a tedy z vědeckého hlediska relevantnější.⁵ Popper uzavírá (Ibid.; s. 144): *„Podle mého názoru je úkolem vědce hledat*

---

³ Viz Popper (1997; s. 128): *„[teorii lze falsifikovat pouze tehdy], je-li dostatečně přesná, aby se mohla dostat do rozporu s pozorovací zkušeností.“*

⁴ Je příznačné, že to byl právě Paul A. Samuelson (1952), kdo se rozhodl tuto tezi rozporovat, když napsal: *„Každá věda je založena výhradně na indukci – na pozorování empirických faktů. To platí i pro velmi nedokonalé vědy, které nemají to štěstí jako astronomie a klasická fyzika. [...] dedukce plní skromnou úlohu lingvisty, který převádí určité empirické hypotézy na jejich ‚logické ekvivalenty‘.“*

⁵ Jak pádně píše Karl Popper (1997; s. 269): *„Teorie nelze verifikovat, mohou se však ‚osvědčit‘.“*

teorie, které jsou lepšími aproximacemi pravdy: cílem vědy je stále více poznávat. To s sebou přináší růst obsahu našich teorií, růst našeho poznání světa.“

Pomíjivost našeho vědění

Jak napsal Karl Popper (1997; s. 287), „*p hypotézách nelze prohlašovat, že to jsou ‚pravdivá tvrzení, nýbrž že to jsou ‚dočasné domněnky‘*“. Veškerá naše znalost nabývá podobu dosud nezavržených, pro absenci zpozorovaného rozporu se zkušenostmi dosud neodmítnutých hypotéz. Jakémukoli poznání, jež by si činilo nárok na svoji nezpochybnitelnost a konečnou platnost, by musel být odejmut přívlastek „vědecké“, neboť každé takové tvrzení, jež by jej bylo hodno, **musí** připouštět možnost svého vyvrácení zkušeností.⁶ Co z toho vyplývá, Popper trefně shrnuje těmito slovy: „*Věda nespočívá na pevném podloží.*“ (Ibid.; s. 102) Žádná naše znalost vyplývající z poznávání okolního světa proto ze samotného principu vědecké metody nemusí být definitivní.⁷ Slovy Poppera: „*Naše věda není vědění (epistémé): nikdy nemůže prohlašovat, že dosáhla pravdy, ba ani její náhražky, třeba pravděpodobnosti.*“ (Ibid.; s. 302)

Ludwig von Mises (2018; s. 6) poznamenává, že „*vševědoucnost je člověku upřena. I nejpropracovanější teorie, o níž si myslíme, že plně uspokojuje naši žízeň po poznání, může být jednoho dne doplněna či nahrazena teorií novou.*“ Jeho slova však neplatí pouze o oněch „nejpropracovanějších teoriích“, nýbrž také o těch nejelementárnějších poznacích, jimiž disponujeme a které mylně považujeme za tak neomylné pravdy, že by bylo zcela scestné vůbec projeviti jakýkoli náznak jejich zpochybnění. Pochybování je nicméně počátkem všeho vědění a v historii bychom byli s to nalézt nemálo případů, kdy byly vyvráceny i ty teze, jež byly obecně považovány za banální skutečnosti, nevyžadující žádné bližší zkoumání za účelem posouzení toho, zda byl tento sebejistý pocit neomylnosti adekvátní.

O příklady slavných vyvrácení významných vědeckých teorií v oblasti fyziky (či přesněji astronomie) nebo jiných přírodních věd není nouze a čtenář si jistě mnohé promptně vybaví. Zde se však zmíníme pouze o jednom, které významně poznamenalo ekonomickou teorii. Řeč je o tzv. marginalistické revoluci. Na počátku 70. let 19. století nastal v ekonomii obrovský obrat, který se – slovy Stevena Horwitze (2023; s. 18) – příliš neliší od toho koperníkovského v astronomii. Tři význační myslitelé (jmenovitě Carl Menger, William S. Jevons a Léon Walras) tehdy kompletně změnili způsob, jakým ekonomie přistupuje k hodnotě statku.

---

⁶ Viz Hayek (2002; s. 59): „*Každý [vědecký] systém, který si osobuje nárok na nevyvrátitelnost, je ze své definice nevědecký.*“

⁷ Jak trefně konstatuje Mojmír Hampl (2000; s. 6): „*Teorie nikdy není definitivně potvrzena, je vždy pouze ve stadiu, kdy nebyla platně vyvrácena.*“

Z původní nákladové (nebo konkrétněji pracovní) teorie hodnoty se jejich zásluhou přešlo na způsob, který nahlíží na hodnotu statků jako na záležitost čistě subjektivní. Tito ekonomové nezávisle na sobě dokázali, že neexistuje nic takového jako vnitřní hodnota statku, nýbrž pouze hodnota jeho jednotlivých užití subjektivně vnímaná jednotlivci. Jak píše F. A. Hayek (2022; s. 120): *„Hodnota není atributem či fyzikální vlastností, jíž by věci měly samy o sobě a nezávisle na vztazích k lidem, nýbrž je výhradně aspektem těchto vztahů [...] Přírůstek v hodnotě se objevuje pouze ve spojení s lidskými záměry a jedině vzhledem k nim má význam.“* Nebo jak to podobně vyjádřil Mises (2018; s. 86): *„Hodnota není uvnitř věcí, hodnota je v nás. Hodnota je způsobem, jakým člověk reaguje na podmínky svého prostředí.“*⁸

Experimenty ve společenských vědách

Nesporným problémem věd, jejichž cílem je vysvětlit nezáměrné nebo neúmyslné výsledky činností mnoha lidí (Hayek, 1995; s. 27) a které obvykle nazýváme vědami společenskými, není pouze fakt, že tyto *„neznají nic srovnatelného s matematicky formulovanými kauzálními zákony fyziky“* (Popper, 2008; s. 27). Jejich neméně závažným úskalím je totiž také to, že testování vědeckých teorií laboratorními experimenty, při nichž by bylo možné jeden konkrétní sledovaný prvek izolovat od všech ostatních – pro nás v danou chvíli nepodstatných – proměnných za účelem pozorování jeho vlastností a kauzálních vztahů s dalšími zkoumanými prvky, u nich vůbec nepřipadá v úvahu. A to už jen z toho prostého důvodu, že by je nikdy nebylo možné opakovat za dostatečně podobných podmínek, neboť tyto okolnosti se jejich prvotním provedením již nezvratně pozmění (Popper, 2008; s. 16).

Nemůžeme-li tedy uměle ovládat podmínky experimentu (tj. například právě izolovat pozorovaný jev od faktorů, jež pro badatele zrovna nejsou zásadní), abychom dosáhli jejich reprodukce, a díky tomu následně pozorovali, zda za přítomnosti týchž výchozích podmínek nastávají stejné výsledky, není pro nás tato metoda, hojně užívaná (nejen) ve fyzikálních vědách, jakkoli užitečná.

Jediné experimenty, jež ekonomové mohou zužitkovat, aniž by je přímo záměrně iniciovali, jsou ty, které přináší odezva ekonomiky na některé vládní politiky. Skutečné důsledky takových opatření, jež jsou koncipovány s naprostým přehlížením ekonomických zákonů, nás mohou pouze přesvědčit o neomylnosti a universální platnosti oněch teorií, jejichž význam se vladaři

---

⁸ Srov. s Nietzsche (1932; s. 56): *„Teprve člověk vložil hodnoty do věcí, aby se uchoval – teprve člověk stvořil věcem smysl, lidský smysl!“*

marně pokoušeli popřít, čímž často bezděky zapříčinili přesný opak toho, co jimi původně zamýšleli.

Teorie komplexních jevů

F. A. Hayek (1974) výstižně poznamenává: „*Na rozdíl od situace, která panuje ve fyzikálních vědách, v ekonomii a dalších oborech, jež se zabývají ve své podstatě komplexními jevy, jsou aspekty událostí, které je třeba zohlednit a o nichž můžeme získat kvantitativní údaje, nutně omezené a nemusí zahrnovat ty důležité.*“ Hayek (2022; s. 182) tvrdí, že čím blíže se dostáváme k jevům komplexním, tím méně jsou modely kauzálního vysvětlení a mechanistický přístup uplatnitelné, a dodává, že „*zvláště klíčové fenomény determinující utváření mnoha vysoce komplexních struktur lidské interakce nelze vykládat prostými kauzálními nebo ‚nomotetickými‘ teoriemi; vyžadují vysvětlení na základě spojených účinků většího množství odlišných elementů, než jaké můžeme kdy individuálně pozorovat nebo [jimi] manipulovat.*“⁹

V prvním díle svého *opus magnum* Hayek (2011; s. 35) píše, že „*v případě velmi složitého jevu je moc vědy také omezena praktickou nemožností zjistit jednotlivá fakta, která bychom měli znát, mají-li nám teorie daného jevu dát schopnost předpovídat jednotlivé události.*“ To se zase zdá být plně v souladu s tím, co tentýž autor popisuje na jiném místě (Hayek, 2022; s. 36–37): „*Složitě jevy nám umožňují pouze vysvětlovat princip, jemuž jsou tyto jevy podřízeny; na tom základě pak nemůžeme předpovídat konkrétní události, jako je tomu u jednoduchých jevů, ale jen definovat prostor možností a předpovídat abstraktní typ událostí, jehož konkrétní naplnění závisí na souboru nám neznámých okolností.*“ Hayek (2001a; s. 102) dále praví, že ekonomická teorie je nutně „*omezena na popis druhů vzorců, které se objeví, budou-li splněny jisté obecné podmínky, sotva však může z této znalosti být jen odvodit nějakou předpověď specifického jevu.*“

Může se zdát, že řešením obtíží spojených s velkým počtem prvků, jimiž se komplexní jevy vyznačují, by mohly být statistické metody, které jsou navrženy tak, aby se zabývaly právě vysokými čísly. Hayek (2001a; s. 97) ovšem tvrdí, že charakteristickým rysem statistiky je, že se zabývá problémem velkých čísel zásadně tak, že eliminuje onu komplexitu tím, že vědomě sčítá individuální prvky, jako by nebyly systémově propojeny. Pro fenomény, o nichž je nyní řeč, je

---

⁹ Srov. s Hayek (1995; s. 41): „*Množství jednotlivých proměnných, které budou v kterémkoliv konkrétním společenském jevu determinovat výsledek dané změny, bude pro kterýkoliv lidský rozum zpravidla příliš velké na to, aby je zvládl a efektivně jimi manipuloval.*“ Viz také (Hayek, 1952; s. 185): „*V těchto případech [komplexních jevů] je počet proměnných, které by bylo třeba vzít v úvahu, větší než počet proměnných, jež může lidská mysl zjistit nebo s nimi účinně pracovat.*“

však příznačné, že celek není nikdy tímtež, co pouhý součet prvků z něho sestávajících, neboť mezi jednotlivými elementy existují důležité vzájemné vztahy, jejichž výskyt je podmíněn přítomností jiných prvků různých vlastností.¹⁰ A zpravidla také platí, že čím větší je počet prvků ve struktuře daného jevu, tím více se jeho komplexita – v tom smyslu, v němž jsme o ní doposud uvažovali – rozrůstá do neznáma.

Vycházíme-li z mylného předpokladu, že vším, co nám stačí k tomu, abychom takovým jevům porozuměli, je znalost informace o numerických četnostech těchto jednotlivých elementů jistého souboru, nutně tím přehlízíme důležitost vztahů mezi individuálními nesourodými prvky (jejich vzájemného uspořádání v této struktuře), na nichž pro vysvětlení podstaty takového jevu nezáleží o nic méně. Hayek (2001a; s. 97) píše, že statistika nám tuto jednoduchost umožňuje (a tím i úkol porozumění těmto jevům iluzorně činí zvládnutelným) pouze tím, že „*v souboru nahrazuje nezjistitelné individuální vlastnosti vlastností jedinou*“. To je však také důvodem, proč je zcela nevhodná pro „*řešení takových problémů, u nichž právě záleží na vztazích mezi individuálními prvky s různými vlastnostmi*“ (Hayek, 2001a; s. 97).

Inflace jakožto komplexní jev¹¹

Abychom si vůbec mohli dovolit pojednávat o faktorech determinujících inflaci, je nutné mít na vědomí – slovy Friedricha Hayeka (2011; s. 30) – trvalé meze našich znalostí.¹² Víme totiž leda to, že zvýšená inflace – jakožto projev změny v rovnováze mezi agregátní nabídkou a agregátní poptávkou v ekonomice – je důsledkem spleti mnoha vzájemně propojených i zcela nesouvisejících příčin. Přesně rozklíčovat tuto změť a dojít až k samotné podstatě jednotlivých inflačních tlaků, či dokonce zajít až tak daleko, že bychom se jim odvážili přiřadit i konkrétní váhu, je úkolem, jehož úspěšné provedení se jeví nemožným. Kdokoli by se o to pokusil, by –

---

¹⁰ Srov. s Hayek (1952; s. 47).

¹¹ Celý tento text byl původně koncipován jako dodatek k mé již tak dost rozsáhlé práci s názvem „Pojednání o podstatě a původu inflace v ČR“, věnující se zejména příčinám nezvykle vysoké míry inflace v letech 2020–2023 v České republice. To je také důvodem, proč teorii komplexních jevů demonstruji na příkladu inflace a proč se v této pasáži vyskytují odkazy na poměrně nedávné události.

¹² Viz také Hayek (1960; s. 22): „*Sókratova poučka, že uznání naší nevědomosti je počátkem moudrosti, má pro naše chápání společnosti hluboký význam.*“ Srov. s Hayek (1995; s. 86–87): „*Asi se skutečně ukazuje, že pro lidský rozum je daleko nejtěžším a z hlediska důležitosti nikoli posledním úkolem racionálně pochopit své vlastní meze. Pro růst rozumu je podstatné, že jako jednotlivci podléháme silám a podržujeme se principům, které těžko kdy pochopíme a na kterých přesto závisí pokrok, či dokonce zachování civilizace.*“

jak to Hayek (1974) trefně označil názvem své přednášky při přebírání *Ceny Švédské národní banky za rozvoj ekonomické vědy na památku Alfreda Nobela* (běžně nazývané *Nobelovou cenou za ekonomii*) – znalost pouze předstíral.¹³

Slovy Hayeka (2001a; s. 101), u komplexních jevů (k nimž se inflace bezpochyby také řadí) platí, že *„Individuální události závisely na příliš mnoha okolnostech, než abychom ve skutečnosti byli někdy s to je všechny zjistit [...], v důsledku toho musí nejenom ideální předpověď a řízení do značné míry zůstat mimo náš dosah, ale iluzorní zůstávají i naděje, že můžeme pozorováním objevit pravidelné souvislosti mezi jednotlivými událostmi.“*¹⁴ Tím, že je inflace výsledkem nezávislého jednání¹⁵ nespočtu aktérů¹⁶ sledujících rozličné záměry, jejichž pořadí se v závislosti na změnách relativních cen jednotlivých statků uspokojujících jejich subjektivní potřeby mění v nestejně míře, a tím spíše, že právě během pandemie covidu-19 došlo k radikálním zásahům do subtilní struktury tržního mechanismu sloužícího jako systém spontánní koordinace rozptýlených

---

¹³ The Pretence of Knowledge („předstírání znalostí“).

¹⁴ Srov. s Mises (2008; s. 30): *„Zkušenost, již se musí zabývat věda o lidském jednání, je vždy zkušeností komplexních jevů. V oblasti lidského jednání nelze provést žádný laboratorní experiment. Nikdy nedokážeme pozorovat pouze změnu jednoho prvku při nezměněných ostatních podmínkách. Historická zkušenost jako zkušenost komplexních jevů nám neposkytuje fakta ve smyslu, v němž tento termín používají přírodní vědy, aby označily izolované události, testované v experimentech. Informaci poskytovanou historickou zkušeností nelze použít jako stavební materiál pro tvorbu teorií a předpovědi události budoucích. Každá historická skutečnost je otevřena různým interpretacím a ve skutečnosti je i různě interpretována.“*

¹⁵ Karl Popper (2008; s. 18) tvrdí, že jednou ze dvou hlavních složitostí, kterým ve společenských vědách čelíme, je (vedle již zmíněné nemožnosti izolace daného jevu od nesčetného množství dalších proměnných pro účely provádění experimentů, jejichž výsledky by dokázaly zúžit prostor možností, které ona teorie připouští, a jež by byly s to vyloučit ostatní myslitelné běhy událostí [Hayek, 2001a; s. 99], čímž by teorie – slovy Poppera – nabyla empirického obsahu) fakt, že *„život ve společnosti je přírodní jev, který předpokládá duševní život jedinců, tj. psychologii, která sama zase předpokládá biologii, a ta zase chemii a fyziku.“*

¹⁶ Za zmínku stojí také Hayekův (2019; s. 95–105) postřeh, že trh je svojí povahou procesem objevování, který má nepředvídatelné následky. Jelikož má každé lidské jednání otevřený, dopředu neznámý, konec, Israel Kirzner (1998; s. 39) konstatuje, že *„každé konání jednotlivce nutně vytváří akt objevu.“* Předvídat chování ekonomických subjektů by ale znamenalo tušit, jaké objevy budou učiněny, což není nic jiného než *contradictio in adjecto*, neboť by tím *ipso facto* již objevy byly uskutečněny.

znalostí,¹⁷ lze jen stěží pomyslet na možnost rigorózního výpisu všech důležitých proměnných, jež v tomto procesu sehrávaly roli hodnou zmínky.¹⁸

Jediné, co můžeme s vědomím těchto omezení učinit, je zkonstruovat hrubě aproximující model, který zachycuje nekonečně komplexní realitu lidské interakce v natolik minimálně zjednodušující podobě, v jaké ji je maximálně naše mysl schopna uchopit. Toto množství prvků, jimž přiřazujeme příčinnou souvislost s jevem, který sledujeme (tedy v našem případě s inflací), je však v případě podobně komplexních jevů vůči pomyslnému universu veškerých determinant pouze jednou dílčí podmnožinou, jejíž celkový význam by nebylo radno přeceňovat.

Nerealističnost předpokladů některých ekonomických modelů

Modely mají v každé vědecké disciplíně kardinální roli. Úkolem kterékoli vědy (ať přírodní, nebo společenské) je totiž zkoumat a následně podat vysvětlení určitých jevů reálného světa. Jelikož nejsme schopni pojmut jednotlivé aspekty takových jevů v jejich integrální podobě – tedy porozumět jim v celé jejich složitosti –, nezbyvá nám nic jiného než tvořit jejich pomyslné zjednodušující obrazy. A těmi jsou právě modely.

Modely v sobě zahrnují zkoumané jevy a současně abstrahují od těch v danou chvíli nepodstatných. Z toho však nevyplývá, že ty jevy, na něž zrovna nebyl zaměřen zřetel, jsou zcela nedůležité, nýbrž pouze to, že pro dostatečné zjednodušení nekonečně komplexní reality, jejíž konkrétní oblasti jednotlivé vědní disciplíny (nikoli plně nezávisle na sobě) analyzují, je při zkoumání jednoho jevu možné brát v potaz pouze určité omezené množství dalších, s ním souvisejících, jevů. Modely jsou proto *ex definitione* nerealistické – jediným zcela realistickým modelem by byla realita sama, kterou však nikdy nebudeme schopni pochopit v její celistvé podobě.

Problém ovšem nastává tehdy, když se praktická úloha imaginárních konstruktů zveličuje. Význam takových koncepčních představ, jež nazýváme imaginárními konstrukty, nezávisí na tom, zda zobrazují, či naopak zcela nereflektují skutečné okolnosti. Jak píše Mises: „*Dokonce*

---

¹⁷ Viz Hayekův nejznámější esej „Užití znalostí ve společnosti“ (Hayek, 2022; s. 193–206).

¹⁸ Viz Hayek (2001a; s. 95): „*Hlavní obtíží disciplín zabývajících se složitými jevy je ve skutečnosti zjistit všechna data určující konkrétní projev zkoumaného jevu; tato obtíž je často v praxi nepřekonatelná, a někdy dokonce absolutní.*“ Srov. s Hayek (1952; s. 185): „*Kromě těchto praktických hranic vysvětlení, které, jak můžeme doufat, budeme neustále posouvat, však existuje také absolutní hranice toho, co lidský mozek může kdy vysvětlit – hranice, jež je dána povahou samotného vysvětlovacího nástroje. [...] každý klasifikační aparát musí vykazovat strukturu vyššího stupně složitosti, než jakou mají objekty, které klasifikuje.*“

i imaginární konstrukty, které jsou nepředstavitelné, samy sobě odporující a neuskutečnitelné, mohou poskytovat užitečné, dokonce nepostradatelné služby pro porozumění realitě, jestliže ekonom ví, jak je správně použít.“ (2018; s. 217)

Jedním z takovýchto imaginárních konstruktů, které – je-li jich užíváno správně – sice mohou sloužit jako užitečné vodítko při teoretickém zkoumání možných i nemožných implikací společenských jevů, ale na něž by nebylo radno se při praktické hospodářské politice příliš spoléhat, je model rozhodování, jenž byl přijat ekonomikmi hlavního proudu. Israel Kirzner (1998; s. 30) praví: *„Teoretický model rozhodování, který přijala makroekonomie hlavního proudu, abstrahuje od základních rysů reálného světa, ve kterém se lidé rozhodují. Takováto abstrakce zbavuje lidské rozhodování jeho původní podoby v takové míře, že výsledná rozhodování jednotlivců musí být prohlášena za chybnou.“*

Modely, které předpokládají (zcela, či téměř) dokonalou informovanost ekonomických agentů, dle Kirznera (Ibid.; s. 27) počítají s již dosaženou rovnováhou. A z toho důvodu jsou nepoužitelné pro pochopení procesu, jímž se celková informovanost aktérů na trzích zvyšuje, čímž dochází k postupnému přibližování se nedosažitelnému – nebo alespoň dlouhodobě neudržitelnému – stavu tržní rovnováhy. *„Matematická metoda,“* píše Mises (2018; s. 324), *„nedokáže ukázat, jak se ve stavu nerovnováhy objeví takové jednání, které směřuje k ustavení rovnováhy.“*

Kirzner (1998; s. 13) píše, že empirická nerealističnost předpokladů, jež jsou pro popis fungování trhu ekonomikmi hlavního proudu vyžadovány, *„přivádí tuto teorii k nezvratnému závěru, že na skutečných trzích nemůže spontánně ke koordinaci docházet.“* Na základě toho dokonce tvrdí (Ibid.; s. 34), že *„mikroekonomická teorie hlavního proudu nejen nedokáže poskytnout teoretické vysvětlení, které hledáme, abychom objasnili úspěchy fungování trhu, ale poskytuje kritikům tržního hospodářství intelektuální munici, kterou potřebují, aby mohli vést své útoky na efektivnost kapitalismu.“*

Je ekonomie vůbec vědou?

Ekonomii je nezhůdka vyčítáno, že v kontrastu s vědními disciplínami, jakými jsou například matematika či fyzika, nevykazuje ani zdaleka podobný stupeň exaktnosti, co se týče jejich závěrů. Lze tedy ekonomii vůbec považovat za vědu? Zodpovězení této otázky zcela závisí na tom, jak vědu definujeme.

Je-li věda, jak píše Joseph Alois Schumpeter (1954; s. 6), *„jakýmkoli druhem poznání, které je předmětem vědomého úsilí o jeho zdokonalení“*, pak jednoznačně platí, že ekonomie vědou je. Ne každá vědní disciplína však musí aplikovat stejné metody poznávání při zkoumání jevů, jež pod

kategorii jejího výzkumu spadají. Je naopak třeba si jasně uvědomit, že na mnohé jevy z jedné oblasti jednoduše nelze vztáhnout metody zkoumání známé pro oblasti jiné.

Ekonomie však byla v posledních desetiletích uchváčena svůdným vlivem scientismu, tedy přístupem, jenž je rozhodně nevědecký v pravém slova smyslu, neboť *„zahrnuje mechanickou a nekritickou aplikaci určitých myšlenkových návyků na oblasti, které jsou odlišné od těch, v nichž tyto návyky vznikly“* (Hayek, 1995; s. 18). V bezútesné snaze dodat tomuto oboru prestižní vědecký status, jemuž se těší přírodní vědy, ekonomie bez rozmyslu aplikovala propracované a *prima facie* robustní matematické modely na zkoumání společenských jevů. Tyto jevy nutně vykazují značný stupeň komplexity a jsme o nich schopni získat pouze zlomek informací potřebných k jejich porozumění na takové úrovni, abychom byli s to vyslovit i platné predikce ohledně jejich budoucího vývoje. Takový scientistický přístup, který vyžaduje, aby všechny proměnné, jež považujeme za důležité pro vysvětlení některého z aspektů jistého společenského jevu, byly přesně kvantifikovatelné, může vést až k tomu, že *„se požaduje, aby naše teorie byly formulovány tak, aby se vztahovaly pouze k měřitelným veličinám“* (Hayek, 1974).

Ekonomie je vědou deduktivní, jejíž závěry nabývají formu *apriorních* stanovisek. Scientismus, který ekonomii prostupuje čím dál tím hlouběji, vdechuje život mnoha nebezpečným konstruktivistickým nadějím, jež nemají daleko od představ, že lze *„uspořádat různé členy velké společnosti se stejnou lehkostí, s jakou ruka uspořádává různé figurky na šachovnici“* (Smith, 2023; s. 243–244). Je však nutné mít vždy na paměti, že „co nelze znát, nelze ani plánovat“.¹⁹ Tento esej nelze zakončit jinak než poukázáním na to, co je pravým, leč opomíjeným úkolem ekonomie – *„předvést lidem, jak málo ve skutečnosti vědí o tom, co považují za vědomě konstruovatelné.“* (Hayek, 2022; s. 98).

Addendum

K tomuto skromnému příspěvku je záhodno přistupovat s vědomím toho, že se jedná pouze o velmi stručný nástin několika úvah, z nichž každou jednu by bylo zapotřebí mnohem detailněji propracovat a jejich implikace dále důsledněji zvážit. Věřím však, že některé z výše poněkud hrubě načrtnutých tezí – ač v této podobě neuspokojivých – mohou být pro někoho vzpruhou k hlubšímu výzkumu v této oblasti, jenž je pro její pochopení nezbytný.

---

¹⁹ Název jedné z podkapitol Hayekovy knihy *Osudná domýšlivost*. Viz Hayek (2022; s. 107).

Použitá literatura

HAMPL, Mojmír. Metodologické problémy ekonomie jako nominalistické vědy. *Politická ekonomie* [online]. 2000, 48(1) [cit. 2024-02-05]. Dostupné z: doi:10.18267/j.polek.101

HAYEK, Friedrich August von. The Trend of Economic Thinking. *Economica* [online]. 1933, (40), 121–137 [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2548761>.

HAYEK, Friedrich August von. *The Sensory Order: An Inquiry into The Foundations of Theoretical Psychology*. Chicago: University of Chicago Press, 1952.

HAYEK, Friedrich August von. *The Constitution of Liberty* [online]. Chicago: The University of Chicago Press, 1960 [cit. 2023-11-24]. Dostupné z: <https://www.mises.at/static/literatur/Buch/hayek-the-constitution-of-liberty.pdf>

HAYEK, Friedrich August von. The Pretence of Knowledge. *Nobel Memorial Lecture* [online]. 1974 [cit. 2023-09-27]. Dostupné z: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1974/hayek/lecture/>

HAYEK, Friedrich August von. *Kontrarevoluce vědy*. Přeložila Danica SLOUKOVÁ, přeložil Ján PAVLÍK. Praha: Liberální institut, 1995. ISBN 80-85787-87-3.

HAYEK, Friedrich August von, WENAR, Leif a KRESGE, Stephen (ed.). *Autobiografické rozhovory*. Přeložila Veronika MACHOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2002. ISBN 80-86598-16-0.

HAYEK, Friedrich August von. Teorie složitých jevů. In: JEŽEK, Tomáš. *Zásady liberálního řádu*. Praha: Academia, 2001a, s. 90–109. ISBN 80-200-0852-7.

HAYEK, Friedrich August von. Stupně vysvětlování. In: JEŽEK, Tomáš. *Zásady liberálního řádu*. Praha: Academia, 2001b, s. 73–89. ISBN 80-200-0852-7.

HAYEK, Friedrich A. von. *Právo, zákonodárství a svoboda: nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Přeložil Tomáš JEŽEK. Obzor (Prostor). Praha: Prostor, 2011. ISBN 978-80-7260-253-7.

HAYEK, Friedrich August von. *Individualismus a ekonomický řád*. Přeložil Jan Horych. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-429-6.

HAYEK, Friedrich August von. *Osudná domyšlivost: omyly socialismu*. Druhé vydání. Přeložila Jana OGROCKÁ. Praha: Liberální institut, 2022. ISBN 978-80-86389-71-4.

HORWITZ, Steven. *Úvod do rakouské ekonomie*. Přeložil Filip BLAHA a Ondřej CHLUBNA. Chocenice: Students for Liberty CZ, 2023. ISBN 978-80-905876-2-5.

KIRZNER, Israel. *Jak fungují trhy*. Přeložil Josef Šíma. Praha: Liberální institut & Centrum liberálních studií, 1998. ISBN 80-902270-5-8.

MISES, Ludwig von. *Lidské jednání: pojednání o ekonomii*. Druhé vydání. Přeložil Josef ŠÍMA. Praha: Liberální institut, 2018. ISBN 978-80-86389-61-5.

NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. 4. vyd. Praha: Nakladatelství Aloisa Srdce, 1932.

POPPER, Karl R. *Věčné hledání: intelektuální autobiografie*. Přeložila Jana ODEHNALOVÁ. Praha: Prostor, 1995. Portréty (Prostor). ISBN 80-85241-92-7.

POPPER, Karl R. *Logika vědeckého bádání*. Oikúmené (OIKOYMENH). Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-45-3.

POPPER, Karl R. *Bída historicismu*. 2., opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 80-7298-007-6.

SCHUMPETER, Joseph Alois. *History of Economic Analysis*. Oxford University Press, 1954.

SMITH, Adam. *Teorie mravních citů: esej o analýze zásad, podle nichž lidé přirozeně posuzují chování a charakter, nejprve svých bližních a poté sebe sama*. Druhé vydání. Přeložila Hana ROGALEWICZOVÁ, přeložil Vladimír ROGALEWICZ. Praha: Liberální institut, 2023. ISBN 978-80-86389-73-8.

TALEB, Nassim Nicholas. *Černá labuť: Následky vysoce nepravděpodobných událostí*. Přeložil Jan HOŘÍNEK. Praha – Litomyšl: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-128-3.